STREVEN

CULTUREEL
MAATSCHAPPELIJK
MAANDBLAD

APRIL 1994

ETTY HILLESUM
MILIEU-ETHIEK
JEAN LACOUTURE:
'JÉSUITES'

DE EROTISCHE THRILLER
CHINA EN WEST-EUROPA
TONI MORRISON

JAARGANG 61, NUMMER 4

VERTALEN: KUNST OF WETENSCHAP?

Is vertalen mogelijk? Kun je aangeven of een literaire vertaling goed of fout is? En wat zegt de vertaalwetenschap daarover? Zulke vragen komen aan de orde in het proefschrift van Peter Verstegen, *Vertaalkunde versus vertaalwetenschap*. De titel geeft al een aardige indicatie van de inhoud, en daarmee van de antwoorden op de genoemde vragen. Natuurlijk is vertalen mogelijk. Zeker kun je een vertaling goed of fout noemen. Maar helaas, de vertaalwetenschap bemoeit zich daar helemaal niet mee.

De door Verstegen bekritiseerde vertaalwetenschappers (onder andere van het *Instituut voor Vertaalwetenschap* in Amsterdam, waar de auteur zelf werkzaam is geweest) maken volgens hem geen onderscheid tussen een *bewerking* van een literaire tekst en een *vertaling*. Ze stellen dat elke 'vertaling' een interpretatie veronderstelt, die bij iedereen anders kan uitpakken. Daarmee zijn oordelen uit den boze: goed en fout zijn geen hanteerbare begrippen meer. Zo valt de nietsvermoedende, normale lezer van de ene schokkende ontdekking in de andere. Als de bestreden vertaalwetenschappers representatief zijn, zoals Verstegen beweert, houdt hun hele vakgebied weinig meer in dan luchtfietserij.

Vier hoofdstukken lang gaat Verstegen met de vertaalwetenschap in de clinch. Ze wordt daarbij 'te licht bevonden'. In twee andere hoofdstukken geeft Verstegen zijn eigen visie op de normatieve vertaalkunde. Hij onderscheidt niet alleen tussen bewerking en vertaling, maar komt ook tot duidelijke, beredeneerde oordelen over vertalingen. De vertaler, zegt Verstegen, dient het communicatieve effect van het origineel zoveel mogelijk over te brengen. Het belangrijkste streven daarbij is dat naar *equivalentie*, de toestand waarbij vertaalde woorden of uitdrukkingen eenzelfde effect op de lezer hebben als in het origineel, zowel in de opgeroepen inhoud als in stijlkenmerken. Hierbij moet de vertaalde tekst, binnen het taalsysteem van de doeltaal, even vlot of stroef en even traditioneel of innoverend zijn als het origineel. Oftewel: *idiomatisering* is in het vertaalproces nodig. Waar equivalentie onbereikbaar is, is er reden voor *parafrase*, het streven naar een vergelijkbaar effect door middel van niet equivalente woorden. Pas als ook dat niet lukt, is *substitutie* toegestaan, het gebruik van andere elementen in de doeltaal om een analoog effect te bereiken.

Verstegen geeft enige voorbeelden van gedetailleerde vertaalkritiek, aan de hand van literaire prozafragmenten in het Duits, Engels en Frans. Per tekst worden verschillende vertalingen naast elkaar gelegd. Het zijn eigenlijk oefeningen in tekstvergelijking, die veel weghebben van zuiver filologische besprekingen. De hoofdvragen zijn: [1] is er referentiële betekenis verloren gegaan of toegevoegd?; [2] zijn de stilistische kenmerken overgebracht?; en [3] is de vertaling even gewoon of ongewoon? In zijn analyse aarzelt Verstegen niet om 'plusjes' en 'minnetjes' uit te delen per vertaalde eenheid, via van te voren vastgestelde criteria. Die resultaten kun je vervolgens doorrekenen, eveneens via bepaalde criteria, naar een percentage. Bij vergelijking van verschillende vertalingen van één tekst levert dat verschillende beoordelingen op. De ene vertaling is aantoon-

baar beter dan de andere. Uiteraard kun je twisten over de criteria (geef je een 'min' bij twee of drie fouten?) en ziet het beoordelen er nogal schoolmeesterachtig uit. Maar in ieder geval beschikt de vertaalkunde met dit soort begrippen en methoden over een hanteerbaar instrumentarium. Haar analyses zijn toetsbaar en controleerbaar, en daarmee kan ze gelden als een vorm van serieuze, toegepaste wetenschap.

Ook wordt een vertaalkritiek mogelijk die uitstijgt boven strikt persoonlijke impressies van de recensent. Hierbij doen zich overigens wel praktische moeilijkheden voor, waar Verstegen niet over spreekt. Zijn eerste tekstvoorbeeld beslaat een kleine bladzijde (pp. 219-220), gevolgd door negentien bladzijden (pp. 220-239) analyse van drie vertalingen. Vertaalkritiek op dit niveau is dus zeer arbeidsintensief en vergt ook zeer veel ruimte. En die is helaas niet altijd beschikbaar. Een recensent die slechts enkele kolommen tot zijn beschikking heeft, zal zijn bevindingen dus toch weer moeten samenvatten. En het is veelal onmogelijk om een hele vertaling woord voor woord, zin voor zin te toetsen, waardoor het vaak bij steekproeven zal blijven. Maar dit zijn vooral praktische bezwaren, die niets afdoen aan de geldigheid van de principes.

Verstegens boek geeft al met al een goede en inspirerende aanzet voor een meer wetenschappelijke benadering van concrete vertalingen. Hij breekt een lans voor vertaalkunde als nuttige en noodzakelijke discipline op de universiteit, een stelling die ik van harte onderschrijf. Vaak hoor je ook in academische kringen de raarste denkbeelden over het vertalen. Vertalen zou niet mogelijk zijn, of alleen 'letterlijk' mogen (Verstegen spreekt hier van de misleidende 'lokroep van de letterlijkheid') of zou juist een creatief proces zijn dat met wetenschap niets te maken heeft. Mede door zulke ondoordachte oordelen is de weerstand tegen vertalen als wetenschappelijke methode nog altijd sterk.

Natuurlijk zouden ook vertalers kennis moeten nemen van de uitgangspunten van de vertaalkunde. Dat klinkt als een open deur. Helaas verschijnen er nog al te vaak vertalingen waarin grillig en willekeurig te werk is gegaan. Ook in Verstegens boek staan hiervan schrikbarende voorbeelden, zelfs van bekende en gevierde vertalers zoals Pé Hawinkels. In Verstegens termen zouden we hen eigenlijk 'bewerkers' moeten noemen.

Wie het vertalen serieus beoefent, verplicht zich tot een strakke methode en tot zelfbeperking. Er is een zekere dosis creativiteit bij nodig, zoals bij haast ieder werk. Maar een goede vertaler cijfert zichzelf grotendeels weg: niet zijn of haar ideeën en voorkeuren staan centraal, maar die van de te vertalen tekst, die zo goed mogelijk moet worden weergegeven. Voor de meeste vertalers spreekt dat laatste gelukkig vanzelf, maar in de vertaalwetenschap kennelijk allerminst. Verstegens boek geeft hier een terechte correctie op de theorievorming. Met de tekst van het origineel als ijkpunt moet elk element en elke keuze in de vertaling kunnen worden verantwoord en verdedigd tegenover alternatieven. Wanneer dat lukt, is een vertaling geen ongrijpbaar kunstwerk of strikt persoonlijke expressie, maar een wetenschappelijk produkt.

□ Vincent Hunink

Peter Verstegen, *Vertaalkunde versus vertaalwetenschap*, Thesis Publishers, Amsterdam, 1993, 295 pp., 900 BEF / *f* 45.